

УДК 341:341.1:327.7

DOI 10.25128/2225-3165.19.02.11

Volodymyr Kozupa

Postgraduate student,

Department of the World History and Religious Study,

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine)

volodymyr.kozupa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5637-7099>**Володимир Козюпа**

Аспірант,

Кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка (Україна)

МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ ООН ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ. СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ

Анотація. Мета дослідження – розкрити проблеми створення і формування миротворчої діяльності ООН, формування ідейного і правового обґрунтування діяльності на основі історії миротворчих операцій з середини 1940-х рр. до початку 1990-х рр. Проаналізувати процес формування та розвитку концепції миротворчих операцій ООН і її практичної реалізації. Методологія дослідження базується на принципах історизму, системності, науковості. Використані загальні методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та спеціально-історичні (історико-хронологічний, порівняльно-історичний). Наукова новизна полягає у тому, що розкрито основні особливості розвитку концепції миротворства та виявлені основні тенденції, які зумовили сучасний стан миротворчої доктрини. Уточнено механізми впливу ООН на політичні процеси в період Холодної війни. На основі вітчизняних та іноземних джерел здійснено структурований аналіз становлення та розвитку миротворчої діяльності. Окремі праці іноземних авторів вперше вводяться в українську історіографію. Висновки. Причиною конфлікту є зіткнення протилежних інтересів, миротворчі місії – це лише крок до загальної стабілізації та регулювання. Мета миротворчої діяльності полягає в тому, щоб не допустити сторонам застосовувати насильницькі засоби, створюючи, таким чином, передумови до загального врегулювання. Ці операції стримували прагнення сторін застосовувати військову силу для вирішення конфлікту і змушували шукати інші шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки, Генеральний секретар, миротворча діяльність, конфлікт.

UN PEACEKEEPING OPERATIONS DURING THE COLD WAR. FORMATION AND EVOLUTION

Summary. The purpose of the research: To investigate the problems of creation and formation of UN peacekeeping activities, formation of ideological and legal justification of activity on the basis of the history of peacekeeping operations from the mid-1940s to the early 1990s. The research methodology is based on the grounds of historicism, systematic, scientific. General methods (analysis, synthesis, comparison, generalization) and historical (historical-chronological, comparative-historical) methods were used. The scientific novelty is that the main features of the development of the concept of peacekeeping have been revealed and the main tendencies that have led to the current state of the peacekeeping doctrine have been identified. The mechanisms of UN influence on political processes during the Cold War have been clarified. On the basis of domestic and foreign sources, a structured analysis of the formation and development of peacekeeping activities was carried out. Some works of foreign authors are introduced into Ukrainian historiography for the first time. Conclusions. The cause of the conflict is a clash of conflicting interests, peacekeeping missions are only a step towards overall stabilization in regulation. The purpose of peacekeeping is to prevent the parties from using violent means, thus creating the preconditions for a general settlement. These operations constrained the parties' desire to use military force to resolve the conflict and forced them to seek other ways to resolve the problem.

Keywords: United Nations, Security Council, Secretary-General, peacekeeping, conflict.

Постановка проблеми. Зміни відбувалися постійно впродовж історії людства, так і сучасність – це період радикальних перетворень, які заторкують усі сфери життя, однак у постійного прогресу є свої загрози. Схиляючись до теми дослідження, такими небезпеками є поширення ядерного озброєння, виникнення і ескалація конфліктів, ріст міжнародного

тероризму. Парадокс полягає у тому що незважаючи на постійне прагнення до миру, ще не винайдено прийняттого для більшості механізму, який би вирішував питання миру та війни. Організація Об'єднаних Націй на даному етапі є структурою, яка приймає виклики часу і намагається вирішити ці питання. Організація за роки діяльності отримала унікальний досвід співробітництва у вирішенні різноманітних проблем. Діяльність ООН суперечлива, а результати її роботи не завжди можна оцінювати позитивно, проте вона стала важливим фактором міжнародних відносин, значимість якого можна критикувати, але не заперечувати. Майбутнє ООН безпосередньо залежить від здатності до адаптації і змін, що відбуваються у світовій політиці. Звернення до історії ООН дозволяє побачити можливі механізми оновлення та зміцнення її авторитету. Яскравим прикладом успішної адаптації ООН до реалій часу є діяльність з підтримання міжнародного миру та безпеки, яка є важливим засобом врегулювання міжнародних конфліктів.

Мета статті. Дослідити проблеми створення і формування миротворчої діяльності ООН, розвитку ідейного і правового обґрунтування діяльності на основі історії миротворчих операцій з середини 1940-х рр. до початку 1990-х рр. Проаналізувати процес формування та розвитку концепції миротворчих операцій ООН і її практичної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лідуючі позиції в дослідженні миротворчої діяльності в цілому займають дослідники таких країн як США, Канада і Велика Британія. Теоретичною базою для розуміння еволюції миротворчої діяльності під час Холодної війни значною мірою служать праці таких вчених, як Д. Джетт (Dennis, 1998), В. Дурч (William, 1993), А. Фетхерстон (Fetherston, 1994), І. Ріх'є (Rikhye, 1974), П. Діль (Paul, 2008), А. Аренд (Anthony, 1993), Д. Вайнхаус (Wainhouse, 1966).

Дослідження проведено на основі великого комплексу документів Секретаріату ООН з Архіву ООН. Саме архівні матеріали дозволяють проаналізувати значення миротворчих механізмів під час Холодної війни і динаміки взаємин ООН. У статті також використовуються записи інтерв'ю, які є частиною проекту Усної історії ООН.

Виклад основного матеріалу. Історія миротворчої діяльності включає періоди швидкого зростання активності та інертності. Генрі Вайзмен виокремив 5 періодів у становленні миротворчої діяльності:

Період зародження, 1946–1956 рр.

Асертивний період, 1956–1967 рр.

Сплячий період, 1967–1973 рр.

Період відродження, 1973–1978 рр.

Період захисту, 1978–1985 рр. (Dennis, 1998: 400).

Цей список доповнив Бетс Фетерстон, котрий виокремив шостий період:

Період розширення, 1988–1993 рр. (Fetherston, 1994).

Також можна додати сьомий період, за Деннісом Джеттом:

Період скорочення, 1993–2000 рр. (Dennis, 1998: 41). (Гранична дата 2000 рік, оскільки даний період запропонував Денніс Джетт у книзі “Чому миротворчість зазнає невдач”, яка вийшла у 2000 р.)

З початком ХХІ ст. кількість миротворців збільшилась, зріс невійськовий компонент у миротворчих контингентах, також можна відзначити збільшення кількості жінок, які задіяні у миротворчій діяльності. Відбулися зміни в методах, зокрема, можна говорити про миротворчі операції нового покоління. Миротворці створюють стабільне і безпечне середовище для забезпечення безпеки і поваги до прав людини. В ХХІ ст. до завдань миротворчої діяльності відноситься не лише призупинення конфлікту і підтримка миру, миротворці продовжують роботу після закінчення конфлікту, впроваджують нові інститути, сприяють

політичному процесу створення легітимних інституцій управління. Створюються умови для безпечного пересування людей та гуманітарної допомоги, організують захист цивільного населення. На нашу думку, період, який почався з початку ХХІ ст., можна назвати часом переосмислення або періодом реформування.

На початку 1940–1950 рр. мали місце кілька миротворчих операцій наглядного характеру, це: збір інформації, моніторинг виконання мирних договорів, виступ в ролі посередника між конфліктуєчими сторонами.

Перші миротворчі місії, які мали місце, не містили в своїй назві “миротворчі” (Dennis, 1998: 42): Організація Об’єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир’я (UNTSO, United Nations Truce Supervision Organization) в Ізраїлі, Група військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані (UNMOGIP, United Nations Military Observer Group in India and Pakistan) в Кашмірі, Спеціальний комітет Організації Об’єднаних Націй на Балканах (UNSCOB, United Nations Special Committee on the Balkans). Важливість цих місій полягала в тому, що вони підготували ресурс для майбутніх миротворчих операцій.

Спеціальний комітет Організації Об’єднаних Націй на Балканах був першою місією в 1947 р. для моніторингу та розслідування претензій, які подала Греція щодо підтримки Албанією, Болгарією та Югославією повстанців-комуністів у Греції, у яких було на меті скинути уряд (Ingunn: 29). 3 грудня 1946 р. грецький уряд поскаржився Раді Безпеки ООН про втручання її північних сусідів у національні справи Греції. Рада Безпеки прийняла резолюцію з врегулювання конфлікту і 2 травня 1946 р. створена комісія (Комісія з розслідування) для розслідування порушень (UN ODS, S/339). Вона підтвердила, що Югославія, Болгарія та Албанія підтримують партизанський рух в Греції (UN ODS, S/360(VOL.I): 106–107). З резолюцією 109 від 21 жовтня 1947 р. Генеральна Асамблея заснувала Спеціальний комітет Організації Об’єднаних Націй на Балканах (UNSCOB), який діяв до 1951 р. (UNSCOB). Вперше ООН створила орган, який мав стежити за ситуацією вздовж кордону, механізм роботи комісії ліг в основу моніторингових місій.

Друга операція з моніторинговим характером організована в Індонезії. Індонезія заявила про незалежність від Нідерландів. 25–26 серпня 1947 р. були прийняті три резолюції щодо врегулювання конфлікту: створювалася комісія спостерігачів, надавалася допомога в політичному врегулюванні конфлікту у вигляді комітету Добрих послуг, закликали до миру (UN ODS, S/RES/30), але конфлікт так і не був призупинений. В 1949 році прийнята нова резолюція, в якій визнавалася незалежність Індонезії і комітет Добрих послуг трансформувався в Комісію ООН в Індонезії (UNCI, United Nations Commission for Indonesia) (UN ODS, S/RES/67). Місія допомогла стабілізувати ситуацію і забезпечила передачу спірних територій Індонезії.

Більшість дослідників не вважають місії на Балканах і в Індонезії першими миротворчими. Це мотивується тим, що спостерігачі функціонували під егідою дипломатичних місій і не перебували в підпорядкуванні Генерального Секретаря, носили лише споглядальний характер (Запарий, 2005). Основні принципи проведення миротворчих операцій були закладені під час проведення місій на Близькому Сході та на індо-пакистанському кордоні.

Перша миротворча операція на Близькому Сході мала назву Орган ООН зі спостереження за виконанням умов перемир’я (UNTSO, United Nations Truce Supervision Organization) і набрала чинності з 1948 р. Місія проводила спостереження за режимом припинення вогню. Попередньо, в травні 1947 р. Генеральна Асамблея заснувала спеціальну комісію з питань Палестини, яка мала проводити розслідування з метою усунення конфлікту (UN ODS,

A/RES/106(S-1). Вже в листопаді 1947 р. комісія запропонувала план з утворення двох держав на території Палестини, створювалася комісія, яка мала контролювати цей процес (UN ODS, A/RES/181), але вже в грудні 1947 р. почалися військові зіткнення між арабським і єврейським населенням. З наближенням закінчення мандату Великої Британії стан продовжував погіршуватися. 23 квітня 1948 р. Рада Безпеки заснувала комісію з перемир'я для Палестини (UN ODS, S/RES/48). Для запобігання конфлікту за день до закінчення мандату Великої Британії, 14 травня 1947 р. була заснована посада посередника ООН в Палестині, на яку був призначений Фольке Бернадот, президент Червоного Хреста в Швеції, представником Генерального Секретаря при посереднику ООН став Ральф Банч (UN ODS, A/RES/186). Зіткнення продовжувалися і Рада Безпеки 29 травня 1948 р. прийняла резолюцію, яка офіційно поклала початок миротворчим операціям. Вводилися спостерігачі, які передавалися в розпорядження посередника ООН в Палестині та Комісії зі спостереження за перемир'ям. З часом посада посередника ООН в Палестині ліквідувалася (UN ODS, S/RES/72). Орган ООН зі спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO) еволюціонував від військових спостерігачів, які діяли через посередника ООН, до самостійного існування. Основна місія миротворців полягала у спостереженні за виконанням припинення вогню. Операція стала своєрідною “кузницею кадрів” для майбутніх миротворчих операцій. Були розроблені принципи, які є основою всіх миротворчих операцій (Запарий, 2005: 41). Вважається, що названа операція є першою миротворчою місією, оскільки місія в Греції була досить обмеженою. Після переможної війни Ізраїлю в 1949 р. миротворча операція зазнала певних змін: передбачалося надання допомоги з обміну полонених, нагляд за демілітаризованими зонами.

Наступною миротворчою операцією є Група військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані (UNMOGIP, United Nations Military Observer Group in India and Pakistan), яка почалася в січні 1949 р. і також діє до сьогодні. Попередньо Комісія ООН в Індії та Пакистані була заснована 20 січня 1948 р. і мала здійснювати набір військових спостерігачів (UN ODS, S/RES/39). У січні 1949 р. обговорений план операції і почалося її розгортання (Wainhouse, 1966: 363). Операція мала забезпечувати режим припинення вогню між Індією та Пакистаном, осередком вогнища став Кашмір. Рада Безпеки ООН почала отримувати скарги від Індії, що Пакистан загрожує міжнародній безпеці своїм вторгненням в Кашмір, Пакистан стверджував, що приєднання Кашміру до Індії було незаконним і потрібно провести голосування. Це призвело до військових дій, у відповідь на які створена Група військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані (UNMOGIP), для посередництва між двома державами.

Важливість операцій 1946–1956 рр. полягала в тому, що вони підготували ресурс для подальших миротворчих операцій. Головними функціями цих місій був збір інформації і спостереження за виконанням рішень Ради Безпеки. Для вирішення конфліктів спочатку створювалася комісія для врегулювання ситуації і збору інформації, набирался військовий персонал, далі надавався мандат для посередництва між конфліктуючими сторонами. Найважливішою характеристикою даних місій є обмеженість функцій спостерігачів, які зводилися до реєстрації і розслідування подій. Діяльність миротворців була відокремленою від процесу політичного врегулювання, хоча сама присутність спостерігачів вела до зниження інтенсивності конфлікту. Наступною важливою характеристикою можна назвати обмеженість масштабів присутності (кількість спостерігачів змінювалася від декількох десятків до декількох сотень). Обмежений контингент військових спостерігачів з різних країн не міг порушити баланс й розстановку сил в зоні конфлікту.

У біполярному протистоянні між СРСР та США Рада Безпеки не могла виконувати свої функції з повною ефективністю, місії обмежувалися суто споглядальним характером, до причин такого стану можна віднести позиції деяких країн-учасниць, які ратували за збереження статус-кво, використовуючи право на вето, в результаті постійно велися спроби наділити Генеральну Асамблею ширшими правами, ніж Раду Безпеки, у врегулюванні конфліктів. Така спроба була прийнята під час конфлікту в Кореї. У 1947 р. для врегулювання ситуації створена Тимчасова Комісія ООН в Кореї (UNTCOK, United Nations Temporary Commission on Korea) на підставі доповіді про напад військ Північної Кореї на Південну Корею. Прийняти таке рішення вдалося через відсутність представника СРСР в Раді Безпеки (Запарий, 2005: 53). 25 червня 1950 р. Рада Безпеки схвалила резолюцію, яка закликала Північну Корею відвести війська за 38 паралель (UN ODS, S/RES/82 (1950)). Для закріплення прецеденту і збереження можливості ініціювати подібні акції США висунули проект резолюції, який пізніше отримав назву “Єдність на користь миру”. Передбачалася система заходів, яка дозволяла Генеральній Асамблеї діяти, якщо механізм Ради Безпеки буде блокований застосуванням вето. Згідно з документом Асамблея наділялася правом скликанням надзвичайної сесії протягом 24 годин. Проект резолюції “Єдність на користь миру” отримав схвалення Асамблеї 3 листопада 1950 р. Резолюція закріплювала за Генеральною Асамблеєю право виносити рішення з проблем загрози миру й актів агресії у випадках, коли Рада Безпеки не в змозі виконати свої функції самостійно (UN ODS, A/RES/377(V)). Резолюція створила механізм, що дозволяє Асамблеї приймати рішення в сфері підтримки миру, якщо Рада Безпеки буде заблокованою рішенням вето.

Можна вважати, що розвиток і виникнення миротворчих місій пов’язані з метою врегулювання нових конфліктів під час Холодної війни. Такий формат операцій був спроектований, в першу чергу, як засіб обмеженої дії на конфлікт у відповідь на неспроможність системи колективної безпеки виконувати свої функції. Ці місії здійснювали контролюючу функцію при виникненні конфліктних ситуацій. Перші місії не мали повного контролю над територією, де проводилася операція, вони виконували функцію буфера між сторонами конфлікту. Перші місії мали ряд обмежених функцій, які зводилися до реєстрації порушень і їх розслідування, виконання цих завдань було відокремлене від політичного урегулювання, що унеможливило усунення конфлікту. Створення місій давало можливість ООН збільшувати потенціал та нарощувати силу.

Наступні миротворчі місії мали місце у зв’язку з відновленням конфліктів на Середньому Сході. В 1956–1967 рр. розпочали діяльність 8 миротворчих місій, 4 з них мали споглядальний характер: Група ООН зі спостереження у Лівані (UNOGIL, United Nations Observer Group in Lebanon), Місія ООН зі спостереження у Ємені (UNYOM, United Nations Yemen Observation Mission), Місія представника Генерального Секретаря в Домініканській Республіці (DOMREP, Mission of the Representative of the Secretary-General in the Dominican Republic), Індो-Пакистанська місія ООН зі спостереження (UNIPOM, United Nations India-Pakistan Observation Mission), інша половина мали ширші права: Надзвичайні збройні сили ООН-1 (UNEF I, First United Nations Emergency Force), Операція ООН в Конго (ONUC, United Nations Operation in the Congo), Сили безпеки ООН у Західній Новій Гвінеї (UNSF, United Nations Security Force in West New Guinea), Збройні сили ООН з підтримання миру на Кіпрі (UNFICYP, United Nations Peacekeeping Force in Cyprus).

Конфлікт між Ізраїлем і Єгиптом продовжував наростати, особливо після 26 липня 1956 р., коли Г. А. Насер заявив про націоналізацію Суецького каналу.

Для того, щоб зберегти вплив Велика Британія і Франція, без погодження ООН, розпочали концентрацію військових сил в регіоні, а вже 29 жовтня 1956 р. Ізраїль за підтримки Великої Британії та Франції розпочав військові дії (Румянцев, 2000: 17). Це був прецедент, оскільки вперше ООН зіткнулася з фактом застосування сили членами Ради Безпеки. Проекти резолюцій, які представлені на Раді Безпеки для подолання конфлікту були відхилені Францією та Великою Британією, які застосували право вето. Таким чином, питання перенесли на розгляд Асамблеї згідно резолюції “Єдність на користь миру”. Асамблея спочатку прийняла резолюцію 997, яка закликала припинити вогонь для відновлення роботи каналу, через два дні прийнята резолюція 998, яка наділяла Генерального секретаря повноваженнями надати план створення надзвичайних міжнародних сил ООН, також прийнята резолюція 999, яка ставила Генерального секретаря головною особою, котра мала відповідати за припинення вогню (UN ODS, A/RES/998(ES-I)). Поступово відбувається збільшення ролі Генерального секретаря.

6 листопада 1956 р., Генеральний секретар Даг Гаммаршельд представив план створення Надзвичайних збройних Сил ООН (UNEF I), які мали займатися миротворчою діяльністю (UN ODS, A/3302). Варто зазначити, що сили виконували більше функцій, ніж просто спостерігали і збирали інформацію, але це не були повністю боєздатні частини. Юридично структура оформлена 7 листопада 1956 р. із прийняттям 1001 резолюції. Англо-французькі війська виведені з території Єгипту 22 листопада 1956 р., а з квітня 1957 р. відновилося судноплавство. Таким чином, завдання Надзвичайних збройних Сил ООН (UNEF I), яке полягало в забезпеченні виведення військ було виконано. Порівняно з минулим періодом миротворча діяльність отримала ширші повноваження і збільшилася кількість особового складу порівняно з моніторинговими місіями. Тепер Генеральний секретар здійснював загальне керівництво операцією.

Досвід, здобутий під час Суецької кризи, намагалися застосувати в Лівані та Йорданії. Основним дестабілізуючим фактором було протистояння християнських та мусульманських общин. Рада Безпеки 11 червня 1958 р. сформувала Групу ООН зі спостереження у Лівані (UNOGIL), яка мала слідкувати за нелегальним перевезенням озброєння [UN ODS, S/RES/128]. Операція не отримала таких широких повноважень, як Надзвичайні збройні Сили ООН (UNEF I) і діяла в рамках 6 статті Статуту ООН, тобто, без застосування сили. Сам конфлікт мав дещо штучний характер. Підтвердженням цього є інтерв'ю, яке надав в 1984 р. президент Екватору 1948–1952 рр. та Генеральний Секретар ООН 1968–1975 рр. Гало Пласа, який у 1958 р. був посередником у розв'язанні конфлікту у Лівані. В ньому йшлося про те, що президент Каміль Шамун домігся присутності ООН з політичних міркувань (UN Oral History Ghalo Plaza, 1984: 2–3). Скоро ситуація нормалізувалася і 9 грудня 1958 р. місія припинила існування. В ході місій на Близькому Сході проявилась тенденція до посилення ролі ООН та розширення повноважень Генерального секретаря.

Ці тенденції були відчутні під час проведення операції ООН в Конго. В 1960 р. Конго отримало незалежність і одразу зіткнулася з певними труднощами. Бельгія заявила про підтримку багатой на природні ресурси провінції Катанга. Прем'єр-міністр Конго Патріс Лумумба оцінив це як ворожий акт і звернувся до ООН для військової підтримки з метою запобігання військовій інтервенції з Бельгійської сторони (UN ODS, S/4382). 14 липня 1960 р. Рада Безпеки прийняла резолюцію, яка стала початком Операції ООН в Конго (ONUC). Перелік обов'язків був розширений порівняно з минулими операціями: захист територіальної цілісності, запобігання громадянської війни, забезпечення виведення іноземних військових формувань. Це перша місія, яка проводилася в умовах громадянської війни. Місія зазнавала певних труднощів, загалом через

бажання Патріса Лумумби, щоб сили ООН були передані в розпорядження Конго для ліквідації незалежності Катанги (UN Oral History Sture Linner, 1990: 23), проте місія мала чітке завдання – вивести Бельгійські війська з країни. В результаті Патріс Лумумба звернувся до СРСР за допомогою, в результаті чого ситуація напружилася. Вогнище Холодної війни поширилося на Африку. Жозеф Касавубу, президент Конго, заручившись підтримкою генерала Сесе Мобуту, заявив про розпуснення уряду на чолі з Патрісом Лумумбу. Громадянська війна розпочалася з новою силою. Перед ООН постала проблема, яка влада є легітимною і кого слід підтримувати. СРСР постійно заявляв про спроби США за допомогою ООН встановити свій колоніальний лад (Запарий, 2005: 78). У такій ситуації Рада Безпеки проявила себе недієздатною і скликала сесія Асамблеї ООН (UN ODS, S/4526). Було прийняте рішення на продовження миротворчої операції.

З вбивством Патріса Лумумби в січні 1961 р. стосунки між СРСР та ООН погіршилися. Постала потреба в переформатуванні місії, відповідно 21 лютого 1961 р. Рада Безпеки видала резолюцію, яка мала негайно запобігти громадянській війні: ООН відмовлялася від принципу невтручання, дозволялося застосовувати зброю (UN ODS, S/RES/161). Ситуація продовжувала загострюватися. 17 вересня 1961 р. загинув Генеральний секретар ООН Даг Гаммаршельд в авіакатастрофі, коли летів на переговори з президентом Катанги Моїзом Чомбе. На сьогодні немає остаточної версії катастрофи, висувалися безліч версій, серед яких і обстріл літака, розслідування ведеться до сьогоднішнього дня. 24 грудня 2017 р. Генеральна Асамблея прийняла резолюцію про необхідність проведення додаткового розслідування обставин загибелі (UN ODS, S/11052). До загострення ситуації призвела військова операція в Елізабетвілі, столиці Катанги. Приводом до проведення операції була резолюція 169, прийнята 24 листопада 1961 р., яка відкидала претензії Катанги на незалежність і зобов'язувала Операцію ООН в Конго (ONUC) надати підтримку центральному уряду Конго (UN ODS, S/RES/339). Організована операція "Upokat", з метою захоплення стратегічних позицій довкола Елізабетвіля. В результаті сили ООН та армія Катанги зіткнулися в боях (UN ODS, S/11052: 57–58). До січня 1963 р. сили ООН встановили контроль над провінцією Катанга, тобто, тільки після 3 років присутності Операції ООН в Конго (ONUC). В червні 1964 р. миротворці виведені з Конго.

Під час операції в Конго вперше застосована сила в ході миротворчої місії, миротворчі сили стали засобом примусу до миру, це була реалізація миротворчої діяльності в умовах громадянської війни.

Ще одна миротворча місія мала місце в Західній Новій Гвінеї через конфлікт між Нідерландами на Індонезію. В 1950 р. Нідерланди анексували ЗНГ, створивши там Нідерландську Нову Гвінею. В 1961 р. Індонезія направила на острів свій десант, погрожуючи повномасштабним вторгненням. ООН розпочала роботу з деескалації конфлікту. США виступили посередником у конфлікті, це призвело до підписання Нью-Йоркської угоди у вересні 1962 р. Угода передбачала, що ООН візьме під свій контроль територію. Генеральна Асамблея схвалила угоду 21 вересня 1962 р. в резолюції 1752 (UN ODS, A/RES/3101). Протекторат отримав назву "Тимчасова виконавча влада ООН". Адміністрація ООН мала повноваження доти, поки влада не перейде від Нідерландів до Індонезії, передбачалося, що ООН проведе на цій території референдум, який має показати, чи хочуть жителі ЗНГ перейти до Індонезії (UN ODS, S/RES/350: 55–63). Операція постала прецедентом, оскільки Рада Безпеки не приймала участь в розробці мандату для підтримки миру. Затвердження операції пройшло без формального прийняття її Радою Безпеки. Фактично, залучення ООН забезпечило мирний перехід повноважень над територією від однієї держави до

іншої. Діяльність Тимчасової виконавчої влади ООН стала першим досвідом ООН адміністративної відповідальності за будь-яку територію.

Значні зміни в концепції миротворчості відбулися під час проведення миротворчої діяльності на Кіпрі. В 1963 р. розпочалася громадянська війна на Кіпрі між турецькою і грецькою общинами з приводу приєднання Кіпру до Греції. 4 березня 1964 р. Рада Безпеки прийняла резолюцію, згідно якої створювалися Збройні сили ООН з підтримання миру на Кіпрі (UNFICYP). Миротворці слідкували за безперешкодним пересуванням дорогами і містами, підтримували законпорядок, знищували незаконні укріплення, а найпомітнішою особливістю місії було те, що миротворці виконували поліцейські функції. Незважаючи на те, що миротворцям вдалося не допустити масштабних зіткнень, місія не мала великих успіхів у врегулюванні політичної атмосфери, реальних політичних змін не відбулося.

Особливості цих місій полягали в тому, що вперше ООН взяла на себе тимчасове управління над територіями. Були створені підрозділи цивільної поліції, які брали безпосередню участь в громадянській війні. Миротворцям дозволили носити зброю. В цей період були розроблені основні принципи миротворчих операцій:

Миротворча місія мала місце лише за обоюсторонньою згодою двох сторін.

Сила могла бути застосована лише при самообороні.

Миротворці – це війська, добровільно оформлені нейтральними державами.

Безсторонність.

Місія має здійснюватися під постійним контролем Генерального секретаря (Dennis, 1998: 45).

Вільям Дерч у праці “Еволюція миротворчості ООН: приклади та порівняльний аналіз” визначає основні умови, коли миротворча місія має мати місце і який шанс, що вона буде успішною:

Обоюстороння згода двох сторін.

Зміна цілей з “перемога, незважаючи ні на що” на “врятувати щось”.

Підтримка Великих держав (William, 1993: 12).

Саме ці миротворчі місії показали, що без належного політичного врегулювання неможливо ліквідувати причини конфлікту. Миротворчі операції розцінювалися як політичний інструмент впливу. В цей період миротворчі операції використовувалися західними державами для захисту своїх інтересів. Ці місії були засобом збереження стабільності в стратегічних регіонах. Відбулася еволюція від спостереження за конфліктом до виконання поліцейських функцій та надання гуманітарної допомоги. Проте, беручи до уваги тривалість цих конфліктів, виникає висновок, що основна мета цих миротворчих місій полягала в забороні конфлікту і збереженні статус-кво.

Після заворушень у Конго в 1960–1964 рр. миротворчі місії призупинилися на 7 років і не через відсутність конфліктів, а через гіркий досвід Операції ООН в Конго (ONUC). В 1967 р. ООН була вимушена призупинити Надзвичайні збройні сили ООН-1 (UNEF-1) через зміну зовнішньополітичного курсу Єгипту. Єгипетське командування у зв'язку із загостренням відносин з Ізраїлем почало сконцентрувати збройні сили на Синайському півострові. Єгипет вимагав виведення миротворців із своєї території. Організація не могла проти волі суверенної держави зберігати присутність міжнародних сил. Вивід миротворців відбувався з 29 травня до 13 червня 1967 р. Деякі частини миротворців в період шестиденної війни потрапили в район бойових дій в околицях Гази, в результаті чого загинули 15 військовослужбовців ООН (Запарий, 2005: 90). Авторитет ООН був значно підірваний, на думку громадськості, через нездатність запобігти відновленню конфлікту на Близькому Сході. Також до причин “сплячки”, як вважає Генрі Вайзман, можна віднести створення і діяльність Організації

Африканської Єдності, яка здійснювала свої заходи безпеки (Henry, 1987: 289). За Індаром Джит Рікхе, причиною цієї пасивності є ситуація між супердержавами, яка перешкоджала реальному прогресу в розробці нових концепцій миротворчості (Rikhye, 1974: 5).

З 1973 р. миротворчі місії відновлюють діяльність у зв'язку з ескалацією конфлікту на Середньому сході: Надзвичайні збройні сили ООН-2 (UNEF II), Зона Сил ООН з нагляду за роз'єднанням (UNDOF), Тимчасові сили ООН в Лівані (UNIFIL). Миротворча діяльність в цей період підтримувалася великими державами, зокрема США і СРСР, які були в цьому зацікавлені. Для США – це спосіб забезпечення безпеки Ізраїлю, а для СРСР – зменшити ціну поразки для своїх арабських союзників (Dennis, 1998: 49). Нафтова криза 1973 р. і невдачі Єгипетської армії змусили США і СРСР активізувати діяльність з метою вирішення конфлікту. 23 жовтня 1973 р. прийнята резолюція, за якою Рада Безпеки уповноважувала Генерального Секретаря організувати моніторингову місію в регіоні (UN ODS, S/RES/339). 25 жовтня 1973 р. Рада Безпеки схвалила резолюцію яка поклала початок Надзвичайним збройним силам ООН-2 (UNEF II) (UN ODS, S/PV.1750). Рада Безпеки мала приймати рішення, які визначали мандат місії, а Генеральний Секретар зобов'язаний зберігати постійний контроль над проведенням операції. Місія повинна здійснювати контроль над ситуацією, запобігати зіткненню сторін (UN ODS, S/11052). Таким чином, Надзвичайні збройні сили ООН-2 (UNEF II) принципово не відрізнялися від моделі Надзвичайних збройних сил ООН-1 (UNEF I). Основні зміни стосувалися визнання пріоритету Ради Безпеки у визначенні функцій і термінів дії миротворчих сил. Важливе значення для розвитку миротворчої діяльності мало питання фінансування. 11 грудня 1973 р. Генеральна Асамблея прийняла резолюцію, яка визначала основні принципи фінансування майбутніх миротворчих операцій. Всі держави ООН поділялися на 4 групи. Вони виділялися відповідно до економічних показників, кожна з яких вносила певний відсоток від витрат. Так, країни групи А оплачували – 63,15 %; групи В – 34,78 %; групи С – 2,02 %; групи D – 0,05 % (UN ODS, A/RES/3101).

Надзвичайні збройні сили ООН-2 (UNEF II) стали моделлю для наступних операцій з підтримки миру, заснованих на Близькому Сході, перш за все, для Зони Сил ООН з нагляду за роз'єднанням (UNDOF), місія, яка була створена за аналогією Надзвичайних збройних сил ООН-2 (UNEF II), але для дескалації конфлікту між Ізраїлем та Сирією. Резолюція була прийнята 31 травня 1974 р. [UN ODS, S/RES/350]. Операція виконувала функції моніторингу за дотриманням миру, патрулювала межу розділення, проводилися інспекції. В рамках формату операцій з підтримки миру, визначеного ООН в 1973 р., була здійснена операція з підтримання миру в Лівані в 1978 р. (UNIFIL), яка принципово не відрізнялася від Надзвичайних збройних сил ООН-2 (UNEF II). У цей період сформувався формат миротворчої діяльності, в основу якого увійшли принципи розроблені в 1940–1950-х рр.: розділення конфліктуючих сторін, згода сторін на проведення операції, заборона застосування сили, окрім самооборони. Всі місії діяли в компетенції VI розділу Статуту ООН. ООН намагалася створити передумови політичного врегулювання конфлікту, мінімізували втручання великих держав.

У 80-х рр. XX ст. миротворча діяльність знову йде на спад. Коли Ізраїль в 1982 р. розпочав Ліванську війну, миротворчі сили, які розпочали свій мандат з 1978 р. мало що могли зробити для запобігання кровопролиття. Миротворчі місії в цей період були обмежені підтримкою поточних операцій: Орган ООН зі спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO), Зона Сил ООН з нагляду за роз'єднанням (UNDOF), Тимчасові сили ООН в Лівані (UNIFIL).

Із закінченням Холодної війни миротворча діяльність розпочала активність з новими силами. На це вплинуло кілька факторів, які визначив Денніс Джетт (Dennis, 1998: 50).

Із закінченням Холодної війни СРСР та США більше не використовували ООН для своїх дебатів і для блокування рішень.

Зміна природи і кількості конфліктів. Війни можуть вестися не проти окремих держав в цілісному значенні, а з окремими групами людей, організаціями. Поряд з міждержавними конфліктами постало багато внутрішніх конфліктів. Збільшується число жертв серед цивільного населення. Цивільні особи, а не солдати, стають тактичними цілями.

Миротворство стало затребуванішим, бажаним, чим можна завдячувати розвитку інформаційного кола, швидкістю передачі інформації, тобто завдяки ефекту CNN, де світ перетворився на “глобальне село” (Marshall, 2011).

Висновки. Миротворча діяльність є однією з найяскравіших і суперечливих сторінок історії. Із заснуванням перших миротворчих місій, основні методи, принципи та механізми пройшли тривалий та суперечливий розвиток. З часу появи Статуту ООН еволюція концепції миротворчої діяльності розвивалася на основі інтерпретації положень Статуту, оскільки операції з підтримки миру не були прямо в ньому прописані. Аналізуючи діяльність ООН варто зазначити, що миротворчі операції мали за мету ізолювати конфлікти на регіональному рівні й не допустити зіткнення великих держав. Операції є важливим інструментом міжнародної дипломатії. На основі джерел нам вдалося виділити основні етапи еволюції миротворчої діяльності в період з середини 1940-х рр. до початку 1990-х рр. Виникнення і розвиток обумовлені необхідністю розробки нових методів врегулювання конфліктів в умовах Холодної війни. Становлення концепції миротворства проходило в умовах політичної та ідеологічної боротьби, проте ООН могла проводити гнучку політику в змінних умовах у зв'язку з відсутністю чіткої послідовності.

Досвід миротворчої діяльності свідчить про те, що в умовах Холодної війни принципи колективної безпеки втілити в життя повністю не вдалося. Порівняльний аналіз показує, що початковий період ознаменувався ефективними кроками. В період ескалації Холодної війни результативність дій ООН помітно падає. Ефективність зусиль ООН значно знизилася на початку 60-х рр., проте підвищилася наприкінці десятиліття. Протягом 70-х і 80-х рр. ефективність падає до найнижчого рівня. З другої половини 80-х рр. результативність діяльності ООН з урегулювання конфліктів зростає.

Варто пам'ятати, що миротворчі місії – це не панацея, велика увагу, в першу чергу, повинна приділятися превентивній дипломатії, успішне вирішення конфлікту – це його запобігання, проте в даному контексті ООН часто виступала в ролі головного пожежника і загасити полум'я було доволі важко. Також варто зауважити, що на розгляд ООН потрапляли доволі масштабні конфлікти, де переговори були безсилі. Зважаючи на ці обставини, потрібно критично підходити до оцінки миротворчої діяльності. Досвід показує, що переважна більшість операцій ООН організувалася в умовах конфлікту, який уже вибухнув. Це породжувало поспішність з відповідними негативними наслідками в справі здійснення операції. Один з висновків полягає в тому що військові операції як правило були успішними, але ця успішність не обов'язково означала розв'язання самих конфліктів. Успішними є місії із збиранням фактів, спостереження і посередництва, проте виникає питання про ефективність такої діяльності.

Причиною конфлікту є зіткнення протилежних інтересів, миротворчі місії – це лише крок до загальної стабілізації. Мета миротворчої діяльності полягає в тому, щоб не допустити сторонам застосовувати насильницькі засоби,

створюючи, таким чином, передумови до загального врегулювання. Ці операції стримували прагнення сторін застосовувати військову силу для вирішення конфлікту і змушували шукати інші шляхи вирішення проблеми.

Список використаних джерел

- Запарий, 2005 – Запарий Ю. Миротворческие операции ООН: эволюция концепции и ее реализация (середина 40-х - начало 70-х гг. XX в.). Екатеринбург: Уральский федеральный университет. 2005. 178 с.
- Румянцев, 2000 – Румянцев В. Политика американского правительства Д. Эйзенхауэра в связи с Суэцким кризисом, 1956-1957 гг. Томск: Томский государственный университет. 2000. 241 с.
- Dennis, 1998 – Dennis J. Why Peacekeeping Fails. Lima: University of the Witwatersrand, Johannesburg. 1998. 358 p.
- Fetherston, 1994 – Fetherston B. Towards a Theory of United Nations Peacekeeping. New York: St. Martin's Press. 1994. 295 p.
- Henry, 1987 – Henry W. The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security. Dordrecht: Martinus Nijhoff. 1987. 452 p.
- Ingunn, 2012 – Ingunn H. United Nations Peacekeeping Evolution, principles and the applicable norms. URL: https://skemman.is/bitstream/1946/11173/4/Ingunn_Meistararitger%C3%B0.pdf
- Marshall, 2011 – Marshall M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. Toronto: University of Toronto Press. 2011. 331 p.
- Rikhye, 1974 – Rikhye J. The Thin Blue Line. New Haven: Yale University Press. 1974. 353 p.
- UN Official Document System. A/3302 // Архів ООН.
- UN Official Document System. A/RES/106(S-1) // Архів ООН.
- UN Official Document System. A/RES/181 // Архів ООН.
- UN Official Document System. A/RES/186 // Архів ООН.
- UN Official Document System. A/RES/3101 // Архів ООН.
- UN Official Document System. A/RES/377(V) // Архів ООН.
- UN Official Document System. A/RES/998(ES-I) // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/11052 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/339 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/360(VOL.I) // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/4382 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/4526 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/PV.1750 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/128 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/161 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/30 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/339 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/350 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/39 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/48 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/67 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/72 // Архів ООН.
- UN Official Document System. S/RES/82(1950) // Архів ООН.
- United Nations Oral History Project. President Galo Plaza Lasso, 28 March 1984. URL: <http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/89710/PlazaLasso28Mar84TRANS.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
- United Nations Oral History Project. Sture Linner, 8 November 1990. URL: <http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/89726/Linner8Nov90TRANS.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
- United Nations Special Committee on the Balkans (UNSCOB). URL: <https://english.defensie.nl/topics/historical-missions/mission-overview/1947/united-nations-special-committee-on-the-balkans-unscob>.
- Wainhouse, 1966 – Wainhouse W. International Peace Observation: A History and Forecast. London: The Johns Hopkins Press. 1966. 690 p.
- William, 1993 – William D. The Evolution of UN Peacekeeping: Case Studies and Comparative Analysis. New York: St. Martin's Press. 1993. 511 p.

References

- Zapariy, 2005 – Zapariy Y. Mirotvorcheskiye operatsii OON: evolyutsiya kontseptsii i yeye realizatsiya (seredina 40 - nachalo 70 gg. XX v.). Yekaterinburg: Uralskiy federalnyy universitet. 2005. 178 p. [in Russian].
- Rumyantsev, 2000 – Rumyantsev V. Politika amerikanskogo pravitelstva D. Eyzenkhauera v svyazi s Suetskim krizisom, 1956-1957 gg. Tomsk: Tomskiy gosudarstvennyy universitet. 2000. 241 p. [in Russian].
- Dennis, 1998 – Dennis J. Why Peacekeeping Fails. Lima: University of the Witwatersrand, Johannesburg. 1998. 358 p. [in English]
- Fetherston, 1994 – Fetherston B. Towards a Theory of United Nations Peacekeeping. New York: St. Martin's Press. 1994. 295 p. [in English]
- Henry, 1987 – Henry W. The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security. Dordrecht: Martinus Nijhoff. 1987. 452 p. [in English]
- Ingunn, 2012 – Ingunn H. United Nations Peacekeeping Evolution, principles and the applicable norms. URL: https://skemman.is/bitstream/1946/11173/4/Ingunn_Meistararitger%C3%B0.pdf. [in English]
- Marshall, 2011 – Marshall M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. Toronto: University of Toronto Press. 2011. 331 p. [in English]
- Rikhye, 1974 – Rikhye J. The Thin Blue Line. New Haven: Yale University Press. 1974. 353 p. [in English]
- UN Official Document System. A/3302 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. A/RES/106(S-1) // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. A/RES/181 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. A/RES/186 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. A/RES/3101 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. A/RES/377(V) // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. A/RES/998(ES-I) // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/11052 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/339 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/360(VOL.I) // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/4382 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/4526 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/PV.1750 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/128 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/161 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/30 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/339 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/350 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/39 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/48 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/67 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/72 // Arkhiv OON. [in English]
- UN Official Document System. S/RES/82(1950) // Arkhiv OON. [in English]
- United Nations Oral History Project. President Galo Plaza Lasso, 28 March 1984. URL: <http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/89710/PlazaLasso28Mar84TRANS.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. [in English]
- United Nations Oral History Project. Sture Linner, 8 November 1990. URL: <http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/89726/Linner8Nov90TRANS.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. [in English]
- United Nations Special Committee on the Balkans (UNSCOB). URL: <https://english.defensie.nl/topics/historical-missions/mission-overview/1947/united-nations-special-committee-on-the-balkans-unscoob>. [in English]
- Wainhouse, 1966 – Wainhouse W. International Peace Observation: A History and Forecast. London: The Johns Hopkins Press. 1966. 690 p. [in English]
- William, 1993 – William D. The Evolution of UN Peacekeeping: Case Studies and Comparative Analysis. New York: St. Martin's Press. 1993. 511 p. [in English]